

Dün Marmara Ereğlisi'ne gittim, 2012'de sattığım ve senelerce geniş bahçesini yeşertmekle uğraştığım eve... Bahçeyi otlar sarmıştı. Yirmi senelik Osmanlı çileklerimden yediveren köklerini söktüm, bir tane hurma ağacı aldım, komşum Atam'ın bahçesinden bir Sason narı kökü aldım, bir de Sason inciri kökü, bir kök de hünnap aldım.

Yarın Amerika'ya gidiyorum, bütün bunları nasıl beraberimde götüreceğim, onun derdindeyim...

Ferman Toroslar
12 Nisan 2013, İstanbul

u s u l g e r e ğ i

Toroslar ailesinin yaşam öyküsünden bir kesit içeren bu kitap, Ferman Toroslar ve annesi Kayane ile yapılan görüşmelerden, ağırlıklı olarak Ferman Toroslar'ın anılarından derlenerek yayına hazırlanmıştır.

*

Kimi adların yazımında, “kh” yerine Kürtçedeki gibi “x” harfi kullanıldı (Xazo). Ermenice ve Kürtçe ifadeler italik yazıldı.

Yerleşim yerlerinin günümüzdeki (resmi) adları için *Index Anatolicus*'tan (www.nisanyanmap.com) yararlanıldı.

Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy'un *Ana Yazım Kılavuzu* (Epsilon Yay.) temel alındı, Necmiye Alpay'ın *Türkçe Sorunları Kılavuzu*'ndan (Metis Yay.) yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

Kitapta yer alan görseller Ferman Toroslar'ın arşivindedir.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

SÜRGÜN

İSYAN ATEŞİNDEN GEÇEN
MUTKİLİ BİR ERMENİ AİLE

A r a s Y a y ı n c ı l ı k

İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Z.

34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul

Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02

Fax: (0212) 252 65 19

info@arasyayincilik.com

www.arasyayincilik.com

Sertifika No: 10728

ARAS - URU 137

Ferman Toroslar

Sürgün

İşyan Ateşinden Geçen Mutkili Bir Ermeni Aile

Yayına Hazırlayan

Nivart Taşçı

Ardashes Margosyan

Görüşmeler ve Bant Çözümleri

Besse Kabak

Kapak Tasarımı

Aret Gıdır

Kapak Fotoğrafi

Ferman ve ailesi

(Gümüşhacıköy 1948)

ISBN 978-605-5753-37-5

Baskı

Sena Ofset

2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul, Tel: (212) 613 03 21

Sertifika No: 12064

Mayıs 2013, İstanbul

SÜRGÜN
İSYAN ATEŞİNDEN GEÇEN
MUTKİLİ BİR ERMENİ AİLE

ANI

FERMAN TOROSLAR

Kerho, 2008

Bu yolculuğu benden çok kim hak etmiş olabilir? Hikâyemin başladığı yere, 1936'da anamın beni doğurduğu o yıkık duvarın dibine gitmek, o gilgil saplarının üzerine uzanmak benden çok kime yakışır?

Kerho'yu hayatımda görmedim. Orası babamın, dedelerimin köyü; anamın gelin gittiği, ilk çocuğunu kucağına aldığı evi; bir gündüz vakti silah zoruyla terk edip bir daha asla geri dönemedikleri cennetleri.

Hiç görmediği, hiç yaşamadığı bir yerin özlemini nasıl çeker insan? Bu duyduğum özlem bana mı ait, anama babama mı? Kerho'yu görmek için yetmiş iki yaşında çektiğim bu zahmet, dedemin diktiği cevizin tadına bakmak için teptiğim onca yol akıl kârı mı?

Mutki'de, Kerho minibüsünü sormak için girdiğim bakkalda kim bilir kaç saattir oturmuş vakit öldüren o adamın da aklına yatmadığı belliydi bu halim; ipe sapa gelmez sorularıyla tepemin tasını attırdı:

“Kerho’ya kime gidiyorsun?”

“Hasangile!”

“Hasan İstanbul’dadır. Sen şunun doğrusunu söyle, kime gidiyorsun?”

“Evet, Hasan İstanbul’dadır. Hasan evini kime emanet etmişse ona gidiyorum ben.”

“Sen kimlerdensin?”

“Xazo’nun oğluyum.”

“Şimdi belli oldu. Tapular için geldin buraya...”

“Ne diyorsun be kardeşim? Ne işim olur tapuyla?”

“O zaman altın aramaya mı geldin?”

“Başka şey bilmez misiniz siz? Özlem çektim, yetmiş sene sonra evimizin yerini, doğduğum evi, dedemin diktiği cevizleri görmek istiyorum.”

“Yok yok, sen altın arıyorsun!”

Ağırına gidiyor doğrusu nereye gitsem karşıma çıkan bu altın lafı. Kime yol sorduysam, hemen hemen hepsi beni kenara çekip işbirliği teklif edermiş gibi sesini alçaltarak “Altın mı arıyorsun?” diye sordu. Varsa yoksa altın! Kim koymuş, kim bulacak? Olmayan altınlar bir yana, Kerho ve Silind köylerinin muhtarı olduğunu öğrendiğim bu adam belli ki babam Xazo’yu pek iyi hatırlıyordu!

Söylenerek bakkal dükkânından dışarı çıktım. Uzatmanın, üstelemenin anlamı yok. Saat daha üç; Kerho arabasına iki saat varmış. Bir o yana bir bu yana yürüyüp etrafa göz gezdirdikten sonra bakkal dükkânına geri döndüğümde, hiç hoşuma gitmeyen bir durumla karşılaştım.

Muhtar ve yanındakiler kalkmışlardı. İki saat evvel biz konuşurken içeri girip arkamda dikilen gençten bir oğlanla bakkal içerideydi yalnız. Araba da yok ortada...

“Daha gelmedi mi minibüs?”

Delikanlı lafı bakkalın ağzından aldı:

“Abi, bugün Kerho’ya minibüs kalkmayacakmış. Seni arabayla götürelim.”

Hayda! Korktuğum başıma geldi! Minibüsün kalkmamasını anladık da bu adam nereden çıktı şimdi? Ben bir şey teklif etmiyorum, o kendiliğinden gidelim diyor. Bu işin içinde kesin bir oyun var, yoksa kimse kimseyi hayrına Mutki’den Kerho’ya götürmez.

Çaresiz İstanbul’u, Hasan’ı aradım. Oğlu çıktı telefona. Durumu anlatınca belediye başkanlığına gitmemi söyledi. Kirveleri orada çalışıyormuş, bana bir araba ayarlamış. Kapadım telefonu. Delikanlı, bakkalın önündeki hurda arabasını işaret etti yine.

“Belediyeye ben bırakayım seni,” dedi. Kabul ettim.

Aradığımız kirve yerinde yoktu, oğlu oradaydı. “Ben bu saatten sonra sana nereden araba bulayım!” dedi çıkışarak.

Yahu nedir bu böyle, önüne gelen bizi tersliyor! Moralim büsbütün bozuk vaziyette ayrıldım belediyeden.

Bizim arabalı genç, gölge gibi peşimde. Binanın önünde durmuş, bekliyor. Anladı tabii Kerho’ya gitmeyi ne kadar çok istediğimi. Onca yolu gelmişim, görmeden geri mi döneceğim! Buna razı gelmeyeceğimi, Kerho’ya gitmek için kendisine muhtaç olduğumu biliyordu. Çaresiz kalmıştım, pes ettim:

“Kaç para istiyorsun?”

“Yüz elli!”

“Ben sana yüz elli lira verirsem İstanbul’a dönecek param kalmaz.”

“Yüz diyelim...”

“Mümkün değil.”

“Peki, seksene götürürüm.”

“Yok, ben altmıştan fazlasını veremem.”

Düşündü, düşündü... “Kabul,” dedi!

Az ilerideki benzin istasyonunda durduk. Bizimki koşarak inip altmış liralık benzin aldı. Sonra da arabanın penceresinden başını içeri uzatıp, “Abi, benim param yokmuş,” demez mi!

Belli ki parayı hemen almak için plan yapmış aklınca. Alsın, tek ki beni Kerho’ya götürsün. Bakkalın önüne geldik, iki kişi daha bindi, dört kişi olduk. Bu adamlar da hiç hesapta yoktu halbuki. Tedirginliğim daha da arttı ama yola çıktık bir defa. Bir tarafı uçurum, daracık dağ yolunda ilerlemeye başladık. Yaya gitsem herhalde bundan daha yavaş yürümezdim. Aksi gibi yol da yokuş, araba durmadan su kaynatıyor, adam durmadan söyleniyor. Sonunda dura kalka Kerho’dan bir önceki köye, Silind’e vardık. Tam köyün kenarındaki jandarma karakolundan geçerken durdurulduk. Elinde tüfek, bir çavuş arabanın sağını solunu kontrol etti, hepimizin kimliklerine tek tek baktı. Bizim şoförün köyünü de o vakit öğrendim, Torkluymuş. Yolda fazla konuşmamıştım. Sorgu sual edip canımı sıkmalarını istemiyordum.

Yüz metre daha gittik gitmedik, kontağı büsbütün kapattı bizimki.

“Abi, buraya kadar.”

“Nasıl buraya kadar? Kerho mu burası?”

“Değil.”

“Hani Kerho’ya gidecektik?”

“Abi, araba su kaynatıyor. Yedek lastik de yok.”

Şu yok bu yok... Başladım münakaşaya. Arkamdaki

karakoldan da güç alarak çıktım. Diğer iki adam da benden yana gözüküyor.

“Tamam abi. Köprübaşı’nda sizin Kerho’dan bir köylünüz varmış. O da bekliyormuş. Onu da alalım bari, beraber gidelim.”

Ne oldu da fikir değiştirdi bilmem, tekrar binip ilerlemeye başladık. Nehir boyunca gittik, biraz yokuş çıktık. Yine durduk. Bu sefer daha ciddi bir ifadeyle:

“Abi, buraya kadar. Sen bu köye misafir ol.”

“Lan oğlum, bu köy kimin? Ben ne diye buraya misafir olayım?”

“Muhtarın köyü.”

“Hangi muhtar?”

“Bakkalda gördün ya.”

“Evlad, sen gördün, biz bakkalda münakaşa ettik. Ben bu adama nasıl misafir olayım?”

“Bir şey olmaz. Onlar misafir kabul eder.”

Ölür müsün öldürür müsün? Saat olmuş yedi buçuk, güneş battı batacak. Diğer ikisi de şoförden yana oldular bu sefer. İçime yine bir kurt düştü. Muhtar böyle bir talimat mı verdi ne? Niye ısrar ediyor muhtarda kalmamı?

“O zaman yayan giderim,” dedim; çantamı sırtıma vurup hırsla yürümeye başladım.

Arkamdan koşup kolumu kavradı:

“Nereye gidiyorsun?”

“Dedim ya, yayan gideceğim.”

“Paramı versene!”

“Yahu, Kerho’ya kadar anlaştık, altmış lirayı peşin verdim, sen beni yarı yolda bıraktın. Daha ne parası?”

“Ben anlamam! Seksen istemiştin zaten. Silind’den buraya da para vereceksin.”

“Versem İstanbul’a dönemem. Fazla param yok.”

“Ben anlamam.”

Baktım olacak gibi değil, adam dikleniyor, çıkartıp on lira verdim.

“Sadaka mı veriyorsun?”

Bir on lira daha... Rız oldu, bıraktı yakamı.

Sinirimden ağlayacaktım neredeyse. Dalga geçer gibi arkamdan seslendi bir de:

“Dikkat et, kurtlar yemesin!”

“Kürtler yiyeceğine kurtlar yesin!” deyip, hırsla yürümeye devam ettim.

Doğduğum topraklara, Kerho köyünün yedi mahallesinden Kitoro’ya son bakışım. Ağustos 2008.

Uzun zamandır ilk defa anamın anlattıklarına bu kadar yakınım. Kerho'yu asker basıp köyden çıkarıldıkları gün, kafile halinde Silind'e giderken buradan geçmişler. Yolu bilmiyorum ama seslerini işitiyorum, ayağımın altındaki tozlu yolda onların ayak izlerini görüyorum sanki.

Dağlarda, ormanlarda saklanarak geçirdikleri yıllar boyunca, içlerine işleyen, hafızalarına kazınan, dillerinden düşürmedikleri, bazen de hiç dillendiremedikleri anıların yarattığı korkuların aynısını şimdi ben de duyuyorum.

Sırtında ben, elinde ablam, karanlıkta koşarken ayağı yumuşak bir şeye takılıp düşen, eliyle yokladığı an o şeyin yitip gitmiş bir askerin cansız bedeni olduğunu gören anamın yaşadığı dehşeti hissediyorum.

Üzeri çalı çırpıyla örtülmüş, onlarca insan bedeninin üst üste yığılı olduğu çukurlardan gelen kokuyu ben de duyuyorum. Dağlarda ölüp gitme korkusu; bir mezarı bile olmadan, kimse duymadan, görmeden ölen dedelerimin, ninelerimin, amcalarımın, teyzelerimin, soyumun kaderini paylaşma korkusu.

Ama bunu ben istedim değil mi? Bu yolculuğa bile bile çıktım. Bu ne karşı konulmaz bir iç dürtüydü? Şimdi artık bu dağ yolunda Kerho'yu görmeye mi, yoksa 1926'dan 1938'e kadar bu dağlarda can vermiş soyumun bir parçası olmakla aynı kaderi paylaşmaya mı gidiyordum?

Arada bir karşıdan ağır aksak gelen odun yüklü kamyonların hırıltısı huzursuz düşüncelerimden beni sıyrıyordu neyse ki. Her geçeni durdurup su istiyor, Kerho bu

tarafıta mı diye soruyordum. Doğru yoldaymışım. Düm-
düz gidersem karşıma çıkacakmış.

Yürüdüm, yürüdüm, yürüdüm...

Acaba bir çalının dibine kıvrılısam, yola sabah mı
devam etsem? Yürüdükçe karşıma bir dönemeç çıkıyor,
önüm hepten kararıyor. Telefon da çalışmıyor. Son gör-
düğüm kamyoncuya telefonun neden çekmediğini sor-
dum, sadece jandarmalarla koruculara açkımış. Onun cı-
lız ışığı da olmasa, adımlarımdan biri muhakkak uçuruma
denk gelecek. Dura kalka ilerliyordum ki yine bir araba
hırılıtsı, farların ortalığı bembeyaz eden ışığı...

Ama bu sefer sesi arkamdan geliyor; ya onlarsa?

Dönüp bakmaya cesaret edemedim. Daha hızlı yürü-
meye başladım ama nafiile. Karanlıkta, daracık bir dağ
yolunda arabadan kaçacak halim yoktu ya!

Araba ilerledi, ilerledi, gelip arkamda durdu. Çaresiz
dönüp baktım. Beni getiren araba!

Üç kişilerdi, dört olmuşlar. Tanımadığım, dördüncü
kişi indi aşağı, arkamdan yetişti, koluma girip “Atla, se-
ni Kerho’ya götürelim,” dedi. Artık sakın olamıyordum,
sesimi yükselterek:

“Size güvenmiyorum, arabanıza da binmem!”

Adam bırakmıyor, kolumdan çekiyor resmen. Tamam
dedim içimden, buraya kadarmıř, muhakkak ki beni
öldürecekler.

Yanılmışım. Ayak dirediğimi görünce “Ne halin varsa
gör!” deyip geri döndüler.

Dizlerim titriyordu.

İki üç dönemeç sonra derinlerden gelen bir su sesi
duydum. Tek damla kalmamıştı yanımda. Sese doğru
ilerledim. Karanlığa artık alışmış gözlerim farklı bir renk

seçti. Elimi uzattım, soğuk betonu hissettim. Biraz sağa kaydırdım parmaklarımı, su! Meğer biri yol üstüne bir çeşme yaptırmış, bir de tas koymuş içine. Hayır için muhakkak! Şıkır şıkır akıyor.

Dünyalar benim oldu. Hemen çantayı çıkardım sırtımdan. Su kesilmiş terden. Elimi yüzümü yıkadım, plastik şişemi doldurdum, şöyle bir dinlendim. Çeşmenin yanından ayrı bir yol çıkıyordu. Bana, tek yol gider Kerho'ya demişlerdi. Bir de sapa kamyon yolları varmış, oraya girme diye uyarılmışlardı. Şimdi yol iki oldu. Bir daldım kamyon yoluna, on-on beş dakika yürüdüm, hakikaten de kötüydü, gerisin geri döndüm. Ana yola indim. Yine başladım yürümeye. Git babam git, bitmiyor. Boyuna yokuş çıkıyorum.

Fakat bir dakika! Şu ağaçların arasındaki...elektrik mi, yıldız mı... Bir kayboluyor, bir çıkıyor...

Işığa yürüdüm koşar adım. Yok, yıldız olsa aynı kalır. Oysa bu gördüğüm gittikçe şiddetleniyor. Demek bir köy bu! Köy!

On dakika sonra ışığın Kerho'dan geldiğini anladım.

“Hasaaan! Hasaaan!”

Başka çarem kalmamıştı. Daha fazla bekleyecek halim yoktu. Kapısını çaldığım ilk iki ev açmamış, üçüncüsünden kafasını uzatan oğlan çocuğu “Kitorolu Hasan'ı arıyorum, beni oraya götürür müsün?” dememle “Uzaktır ora!” deyip demir kapıyı yüzüme kapamıştı.

Evlerin arası yüz metre, her kapının önünde kuvvetli bir ışık yanıyor, karşı tarafısa uçurum. Her biri kartal yuvasına ev yapmış sanki.

Karanlığa bağırdım:

“Hasaaan! Hasaaan!”

Beş dakika sonra uzaktan bir fener ışığının sallana sallana bana doğru yaklaştığını gördüm. Karanlıkta feneri tutanı seçmek zor, ama sesinden belli, gençten bir oğlan.

“Kimsin?”

“Kitoro’dan Hasan’ın akrabasıyım! Xazo’nun oğlum! Beni oraya götürür müsün?”

“Kitoro uzak!”

Döndü gitti. Delireceğim!

Nereden bileyim geri döneceğini... Az önceki gibi on adım ötemde durdu:

“Arkamdan gel!”

Artık nereye gitsem kabul. Yeter ki şu çektğim eziyet bitsin. On beş yirmi metre arkadan, çocuğun peşi sıra sessizce yürüdüm. Önünde ışık yanan bir bahçenin kapısından girdik. Karanlıkta kalan evin arkasına geçip top-rak merdivenle çatıya çıktık.

Seferberlik zamanı, Ruslar Muş’a, Bitlis’e kadar geldikleri vakit, Hasan’ın babası Genco’yla beraber silahlanıp, avuçlarının içi gibi bildikleri dağlardan, ormanlardan gece gizlice geçirdikleri Ermenileri Ruslara teslim eden, anamın anasıyla çocuklarının da hayatını bu şekilde kurtarmış olan Medine’nin torunuyla işte böyle tanıştım.

Köprübaşı’ndan geldiğimi söylediğimde inanmadı:

“Biz gündüz gözüyle oradan gelemiyoruz. Sen gece vakti nasıl yaptın?”

“Geldim işte. Ben de bilmiyorum nasıl geldiğimi,” dedim.

Ağlıyordum.